

PRAWO I POSTĘPOWANIE UPADŁOŚCIOWE OSÓB FIZYCZNYCH NIEPROWADZĄCYCH DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

Anna Hrycaj

BIBLIOTEKA SĄDOWA

PRAWO I POSTĘPOWANIE UPADŁOŚCIOWE OSÓB FIZYCZNYCH NIEPROWADZĄCYCH DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

Anna Hrycaj

BIBLIOTEKA SĄDOWA

Stan prawny na 15 czerwca 2020 r.

Recenzenci

Dr hab. Izabella Gil, prof. UW

Dr hab. Joanna Kruczalak-Jankowska, prof. UG

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne

Violet Design Wioletta Kowalska

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8187-526-4

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	11
---------------------	----

CZĘŚĆ PIERWSZA ZAGADNIENIA OGÓLNE

ROZDZIAŁ I

UWAGI OGÓLNE O PRAWIE UPADŁOŚCIOWYM I ODDŁUŻENIU

OSÓB FIZYCZNYCH	15
1. Pojęcie i nazwa prawa upadłościowego	15
1.1. Pojęcie prawa upadłościowego	15
1.2. Nazwa prawa upadłościowego	16
2. Pojęcia upadłości konsumenckiej i układu konsumenckiego	17
2.1. Uwagi ogólne	17
2.2. Pojęcie upadłości konsumenckiej	18
2.3. Pojęcie układu konsumenckiego	19
3. Historia prawa upadłościowego i instytucji oddłużenia	19
3.1. Historia prawa upadłościowego i instytucji oddłużenia na świecie	19
3.2. Historia prawa upadłościowego i instytucji oddłużenia w Polsce	24
4. Funkcje i zasady prawa upadłościowego	29
4.1. Funkcje prawa upadłościowego	29
4.2. Zasady prawa upadłościowego	30
Materiały źródłowe	30

ROZDZIAŁ II

ŹRÓDŁA PRAWA UPADŁOŚCIOWEGO	32
1. Uwagi ogólne	32
2. Unijne źródła prawa upadłościowego	32
3. Krajowe prawo upadłościowe	34
4. Umowy międzynarodowe dotyczące upadłości	34
5. Rodzaje norm prawa upadłościowego	35
Materiały źródłowe	36

ROZDZIAŁ III**UWAGI OGÓLNE O POSTĘPOWANIACH PROWADZONYCH WOBEC
NIEWYPŁACALNEJ OSOBY FIZYCZNEJ, KTÓRA NIE PROWADZI**

DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ	37
1. Rodzaje postępowań dla niewypłacalnej osoby fizycznej, która nie prowadzi działalności gospodarczej	37
1.1. Uwagi ogólne	37
1.2. Postępowanie o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli	38
1.3. Postępowanie upadłościowe	38
2. Zdolność upadłościowa i układowa osób fizycznych, które nie prowadzą działalności gospodarczej	39
3. Podstawy otwarcia postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli i ogłoszenia upadłości	42
3.1. Uwagi ogólne	42
3.2. Przesłanki pozytywne	44
3.2.1. Niewypłacalność jako wspólna przesłanka otwarcia postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli oraz ogłoszenia upadłości	44
3.2.2. Dodatkowe przesłanki pozytywne otwarcia postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli	44
3.3. Przesłanki negatywne	46
Materiały źródłowe	48

CZĘŚĆ DRUGA

**SKUTKI I PRZEBIEG POSTĘPOWANIA O ZAWARCIE UKŁADU
NA ZGROMADZENIU WIERZCIELI PROWADZONEGO WOBEC OSOBY FIZYCZNEJ,
KTÓRA NIE PROWADZI DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ**

ROZDZIAŁ IV**OTWARCIE POSTĘPOWANIA O ZAWARCIE UKŁADU NA ZGROMADZENIU**

WIERZCIELI	51
1. Uwagi ogólne	51
2. Pojęcie wniosku o otwarcie postępowania o zawarcie układu	51
3. Podmioty legitymowane do złożenia wniosku o otwarcie postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli	52
4. Wymogi formalne i fiskalne wniosku	52
5. Postępowanie w przedmiocie rozpoznania wniosku o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli	55
6. Postanowienie o otwarciu postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli	59
Materiały źródłowe	61

ROZDZIAŁ V**SKUTKI OTWARCIA POSTĘPOWANIA O ZAWARCIE UKŁADU**

NA ZGROMADZENIU WIERZCIELI	71
1. Uwagi ogólne	71
2. Skutki materialnoprawne	72
2.1. Skutki otwarcia postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli co do osoby dłużnika	72

2.2. Skutki otwarcia postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli co do majątku dłużnika	72
2.3. Skutki otwarcia postępowania restrukturyzacyjnego co do zobowiązań dłużnika	73
2.3.1. Skutki ogólne	73
2.3.2. Zakaz spełniania zobowiązań	74
2.3.3. Skutki dla przewłaszczenia na zabezpieczenie	76
2.3.4. Skutki dla możliwości potrącania wzajemnych wierzytelności	77
2.3.5. Skutki otwarcia postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli dla umowy najmu i dzierżawy	79
2.3.6. Skutki otwarcia postępowania restrukturyzacyjnego dla umowy kredytu, leasingu, ubezpieczeń majątkowych, umów rachunku bankowego, umów poręczeń, umów obejmujących licencje udzielone dłużnikowi oraz gwarancji lub akredytyw	80
3. Procesowe skutki otwarcia postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli	81
3.1. Sprawy dotyczące masy układowej oraz masy sanacyjnej	81
3.2. Skutki otwarcia postępowania dla toczących się postępowań	82
3.3. Skutki otwarcia postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli dla postępowań egzekucyjnych	82
Materiały źródłowe	84

ROZDZIAŁ VI

PODMIOTY POSTĘPOWANIA O ZAWARCIE UKŁADU

NA ZGROMADZENIU WIERZYCIELI	87
1. Uwagi ogólne	87
2. Organy postępowania	88
2.1. Sąd	88
2.2. Nadzorca sądowy	90
3. Uczestnicy postępowania	92
3.1. Uwagi ogólne	92
3.2. Dłużnik	92
3.3. Wierzyciele	93
Materiały źródłowe	96

ROZDZIAŁ VII

PRZEBIEG POSTĘPOWANIA O ZAWARCIE UKŁADU

NA ZGROMADZENIU WIERZYCIELI	99
1. Uwagi ogólne	99
2. Spis wierzytelności i spis wierzytelności spornych	101
2.1. Spis wierzytelności	101
2.2. Spis wierzytelności spornych	106
Materiały źródłowe	107

ROZDZIAŁ VIII

PRZYJĘCIE UKŁADU I JEGO SKUTKI 111 |

1. Istota i charakter prawny układu	111
2. Wierzytelności objęte układem	111
2.1. Wierzytelności objęte układem z mocy prawa	111
2.2. Wierzytelności nieobjęte układem	112

2.3. Wierzytelności objęte układem za zgodą wierzyciela	112
3. Propozycje układowe	114
4. Przyjęcie układu	116
5. Rozpoznanie układu	119
5.1. Zatwierdzenie układu	120
5.2. Odmowa zatwierdzenia układu	120
5.3. Umorzenie postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli w razie stwierdzenia, że układ nie został przyjęty	121
6. Skutki układu	122
6.1. Skutki materialne układu	122
6.2. Skutki procesowe układu	123
6.3. Nadzór nad wykonaniem układu i wykonanie układu	123
7. Zmiana układu	124
8. Uchylenie i wygaśnięcie układu	124
9. Układ częściowy	125
Materiały źródłowe	127

ROZDZIAŁ IX

ZAKOŃCZENIE I UMORZENIE POSTĘPOWANIA O ZAWARCIE UKŁADU

NA ZGROMADZENIU WIERZYCIELI	130
1. Zakończenie postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli	130
2. Umorzenie postępowania	130
Materiały źródłowe	131

CZĘŚĆ TRZECIA

POSTĘPOWANIE UPADŁOŚCIOWE OSOBY FIZYCZNEJ, KTÓRA NIE PROWADZI DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

ROZDZIAŁ X

OGŁOSZENIE UPADŁOŚCI	135
1. Uwagi ogólne	135
1.1. Pojęcie wniosku o ogłoszenie upadłości	135
1.2. Podmioty legitymowane do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości	135
1.3. Wymogi formalne i fiskalne wniosku	136
1.3.1. Uwagi ogólne	136
1.3.2. Wymogi formalne i fiskalne wniosku dłużnika	136
1.3.3. Wymogi formalne i fiskalne wniosku wierzyciela	137
1.4. Postępowanie w przedmiocie rozpoznania wniosku o ogłoszenie upadłości	138
1.5. Postanowienie o ogłoszeniu upadłości	141
Materiały źródłowe	144

ROZDZIAŁ XI

SKUTKI OGŁOSZENIA UPADŁOŚCI	162
1. Uwagi ogólne	162
2. Skutki materialnoprawne	162
2.1. Skutki ogłoszenia upadłości co do osoby upadłego	162
2.2. Skutki ogłoszenia upadłości co do majątku upadłego	163
2.3. Skutki ogłoszenia upadłości co do zobowiązań upadłego	167

2.4. Wpływ ogłoszenia upadłości na stosunki majątkowe małżeńskie upadłego	169
2.5. Bezskuteczność i zaskarżanie czynności upadłego	170
2.5.1. Uwagi ogólne	170
2.5.2. Czynności prawne bezskuteczne z mocy prawa	172
2.5.3. Czynności prawne bezskuteczne z mocy orzeczenia sędziego wyznaczonego	172
2.5.4. Skutek bezskuteczności czynności prawnej	173
3. Skutki procesowe	174
3.1. Skutki ogłoszenia upadłości dla toczących się postępowań	174
3.2. Skutki ogłoszenia upadłości dla egzekucji	176
Materiały źródłowe	177

ROZDZIAŁ XII

PODMIOTY POSTĘPOWANIA UPADŁOŚCIOWEGO	187
1. Uwagi ogólne	187
2. Organy postępowania	188
2.1. Sąd	188
2.2. Sędziego wyznaczonego	189
2.3. Syndyk	189
3. Uczestnicy postępowania	189
3.1. Uwagi ogólne	189
3.2. Upadły	190
3.3. Wierzyciele	190
Materiały źródłowe	190

ROZDZIAŁ XIII

DOCHODZENIE PRZEZ WIERZYTELI ROSZCZEŃ W POSTĘPOWANIU

UPADŁOŚCIOWYM	193
1. Zgłoszenie wierzytelności	193
2. Termin na zgłoszenie wierzytelności	195
3. Akta do zgłoszeń wierzytelności	196
4. Badanie braków formalnych zgłoszenia wierzytelności	196
5. Sprawdzanie zgłoszonych wierzytelności	197
6. Przedawnienie w postępowaniu upadłościowym	197
Materiały źródłowe	197

ROZDZIAŁ XIV

PRZEBIEG POSTĘPOWANIA UPADŁOŚCIOWEGO	202
1. Pierwsze czynności syndyka po ogłoszeniu upadłości	202
1.1. Uwagi ogólne	202
1.2. Czynności informacyjne	202
1.2.1. Zawiadomienia	202
1.2.2. Uzyskanie informacji z urzędu skarbowego	204
1.3. Czynności formalne – zawiadomienie sądu o braku przeszkód do pełnienia funkcji syndyka oraz złożenie polisy ubezpieczeniowej	204
1.4. Czynności zarządcze i spis inwentarza	205
1.5. Czynności likwidacyjne	207
2. Koszty postępowania	208
Materiały źródłowe	209

ROZDZIAŁ XV

UMORZENIE I ZAKOŃCZENIE POSTĘPOWANIA	213
1. Umorzenie postępowania	213
2. Zakończenie postępowania	214
Materiały źródłowe	215

ROZDZIAŁ XVI

ODDŁUŻENIE UPADŁEGO	219
1. Uwagi ogólne	219
2. Wybór trybu oddłużenia	220
3. Plan spłaty wierzycieli	222
3.1. Charakter prawny planu spłaty wierzycieli	222
3.2. Elementy planu spłaty wierzycieli	222
3.2.1. Wymienienie wierzycieli uczestniczących w planie spłaty wierzycieli	222
3.2.2. Podział funduszy masy upadłości	223
3.2.3. Ustalenie, czy upadły doprowadził do swojej niewypłacalności lub istotnie zwiększył jej stopień umyślnie lub wskutek rażącego niedbalstwa	224
3.2.4. Okres spłaty	227
3.2.5. Wysokość jednorazowej spłaty dla wszystkich wierzycieli	227
3.2.6. Zasady spłaty wierzycieli (wysokość jednorazowej spłaty dla poszczególnych wierzycieli)	228
3.2.7. Określenie zakresu umorzonych zobowiązań	229
3.3. Przesłanki ustalenia planu spłaty	229
3.3.1. Możliwości zarobkowe upadłego	229
3.3.2. Konieczność utrzymania upadłego i osób pozostających na jego utrzymaniu	230
3.3.3. Potrzeby mieszkaniowe upadłego i osób pozostających na jego utrzymaniu	232
3.3.4. Wysokość niezaspokojonych wierzytelności	233
3.3.5. Stopień zaspokojenia wierzytelności w postępowaniu upadłościowym	233
3.4. Skutki ustalenia planu spłaty wierzycieli	233
3.5. Wykonywanie planu spłaty wierzycieli	234
3.6. Zmiana planu spłaty wierzycieli	235
3.6.1. Zmiana planu spłaty wierzycieli na korzyść upadłego	235
3.6.2. Zmiana planu spłaty wierzycieli na korzyść wierzycieli	235
3.7. Uchylenie planu spłaty wierzycieli	235
3.7.1. Uchylenie planu spłaty wierzycieli i umorzenie niewykonanych zobowiązań upadłego	236
3.7.2. Uchylenie planu spłaty wierzycieli bez umorzenia niewykonanych zobowiązań upadłego	236
3.8. Stwierdzenie wykonania planu spłaty wierzycieli	236
4. Umorzenie zobowiązań upadłego bez ustalania planu spłaty wierzycieli	237
5. Warunkowe umorzenie zobowiązań upadłego bez ustalania planu spłaty wierzycieli	238
6. Odmowa oddłużenia	240
Materiały źródłowe	241

BIBLIOGRAFIA	251
---------------------------	------------

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- k.c.** – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145 ze zm.)
- Konstytucja RP** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p.c.** – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1460 ze zm.)
- k.r.o.** – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2019 r. poz. 2086 ze zm.)
- k.w.** – ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2019 r. poz. 821 ze zm.)
- pr. bank.** – ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2019 r. poz. 2357 ze zm.)
- pr. restr.** – ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2020 r. poz. 814 ze zm.)
- pr. up.** – ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2019 r. poz. 498 ze zm.)
- pr. up. z 1934 r.** – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 ze zm.)
- p.u.n.** – ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze w brzmieniu obowiązującym przed 1.01.2016 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 233 ze zm.)
- rozporządzenie 2015/848** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z 20.05.2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego (wersja przekształcona) (Dz.Urz. UE L 141, s. 19, ze zm.)
- u.p.s.** – ustawa z 12.03.2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2019 r. poz. 1507 ze zm.)

Inne

- LEX** – System Informacji Prawnej LEX
- OSNC** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
- SA** – Sąd Apelacyjny
- SN** – Sąd Najwyższy

Część pierwsza

ZAGADNIENIA OGÓLNE

Rozdział I

UWAGI OGÓLNE O PRAWIE UPADŁOŚCIOWYM I ODDŁUŻENIU OSÓB FIZYCZNYCH

1. Pojęcie i nazwa prawa upadłościowego

1.1. Pojęcie prawa upadłościowego

Prawo upadłościowe, wspólnie z prawem restrukturyzacyjnym, można zdefiniować jako kompleksową regulację prawną¹, której przedmiotem są relacje pomiędzy niewypłacalnym lub zagrożonym niewypłacalnością dłużnikiem a jego wierzycielami².

Prawo upadłościowe nie stanowi odrębnej gałęzi prawa³ rozumianej jako spójny i uporządkowany według przyjętych założeń zespół norm prawnych odnoszących się do określonych kategorii stosunków społecznych⁴, ale ma charakter kompleksowej regulacji prawnej obejmującej normy, które z systemowego punktu widzenia należą do prawa cywilnego, prawa postępowania cywilnego, prawa administracyjnego oraz prawa karnego. Ta strukturalna samodzielność i niezależność nie stoi

¹ W literaturze wskazuje się, że kompleksowa regulacja prawna to zespół norm odnoszących się do jednego przedmiotu, które z systemowego punktu widzenia należą do różnych gałęzi prawa – por. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2013, s. 5.

² Tak, w odniesieniu do prawa restrukturyzacyjnego, aktualnie również w stosunku do prawa upadłościowego: A. Hrycaj [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 6, *Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, red. A. Hrycaj, A. Jakubecki, A. Witosz, Warszawa 2016, s. 7.

³ Odmiennie F. Zedler, który wskazuje, że prawo upadłościowe należy do szerszej gałęzi prawa regulującego skutki prawne niewypłacalności, określanego coraz częściej mianem prawa o niewypłacalności – F. Zedler, *Zarys prawa upadłościowego*, Warszawa 2016, s. 21.

⁴ Na temat pojęcia gałęzi prawa zob. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 5.

na przeszkodzie zaliczeniu prawa upadłościowego dotyczącego przedsiębiorców do prawa handlowego *sensu largo* (prawa gospodarczego⁵)⁶.

1.2. Nazwa prawa upadłościowego

Na określenie zbiorowych postępowań dotyczących niewypłacalnego dłużnika używa się różnych nazw. W języku potocznym używa się słowa „bankructwo”⁷. W języku potocznym, choć znacznie rzadziej, funkcjonuje również określenie „plajta”, które wywodzi się od niemieckiego słowa *pleite*, czyli „upadać”⁸.

W starszej literaturze przedmiotu często spotyka się określenie „konkurs” i „postępowanie konkursowe”. Nazwa ta wywodzi się z języka łacińskiego od zwrotu *concursum creditorum*, co oznaczało zbieg wierzycieli. Obecnie nazwa ta funkcjonuje w prawie hiszpańskim (*concurso de acreedores*), austriackim (*das Konkursverfahren*), finlandzkim (*konkurssi*), szwedzkim (*konkurs*), czeskim (*konkurs*)⁹.

W wielu systemach prawnych na określenie zbiorowych postępowań dotyczących niewypłacalności używa się terminu *insolvency*, co w języku polskim oznacza „niewypłacalność”¹⁰. Określenie to funkcjonuje m.in. w niemieckim systemie prawnym, gdzie po reformie prawa upadłościowego ustawodawca zastąpił nazwę *Konkursrecht* nazwą *Insolvenzrecht*¹¹, w prawie portugalskim, a także w prawie międzynarodowym¹². Określenie *insolvency* wywodzi się z języka łacińskiego, w którym *in*¹³ oznacza

⁵ Na temat pojęcia i charakteru prawa gospodarczego zob.: S. Włodyka, *Problem struktury prawa, „Państwo i Prawo”* 1995/4, s. 20; C. Kosikowski, *Publiczne prawo gospodarcze Polski i Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 38 i n.; C. Żuławska, *Zasady prawa gospodarczego prywatnego*, Warszawa 2007, s. 1 i n.

⁶ Por. M. Koenner, *Likwidacja upadłościowa*, Kraków 2006, s. 21–22, który na gruncie ustawy z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. z 2015 r. poz. 233 ze zm.) w brzmieniu obowiązującym przed 1.01.2016 r. zakwalifikował prawo upadłościowe jako część prawa handlowego.

⁷ Słowo „bankructwo” wywodzi się z języka włoskiego od słów *banca rotta*. Zwrot ten wykształcił się w średniowieczu, kiedy to kupcy dokonywali rozliczeń na ławach (*banca*). Niewypłacalność kupca oznaczano słowami „załamanie ławy” (*banca rotta*). Od tego zwrotu pochodzi m.in. angielski termin *bankruptcy*, który w angielskim systemie prawnym oznacza upadłość osób fizycznych.

⁸ Zob. A. Hrycaj [w:] *System...*, t. 6, red. A. Hrycaj, A. Jakubecki, A. Witosz, s. 19.

⁹ Por. załącznik A do rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z 20.05.2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego (wersja przekształcona) (Dz.Urz. UE L 141, s. 19, ze zm.).

¹⁰ J. Stanisławski, *Wielki słownik angielsko-polski*, Warszawa 2009.

¹¹ Prawo o niewypłacalności (Insolvenzordnung) z 18.10.1994 r. (Bundesgesetzblatt – BGBl III 311-13, 1994, cz. I, s. 2866 i 2911), które zaczęło obowiązywać od 1.01.1999 r. Na temat pojęcia prawa o niewypłacalności w prawie niemieckim por. również L. Häsemeyer, *Insolvenzrecht*, Köln–Berlin–Bonn–München 1992, s. 3.

¹² Rozporządzenie 2015/848, które reguluje w prawie europejskim problematykę międzynarodowego postępowania upadłościowego, w wersji angielskiej nosi nazwę *on insolvency proceedings*.

¹³ Łacińskie słowo *in* ma wiele znaczeń, w znaczeniu ujemnym oznacza „przeciw”, ale występuje również jako partykula przecząca (z reguły jako przedrostek) – *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezi, t. 3, Warszawa 1998.

„przeciwko”, a „*solvō*” oznacza m.in. „wypłacić”, „zapłacić”, „spłacić kogoś”, „wypełnić zgodnie z powinnością”¹⁴. Genetycznie słowo *insolvent* oznacza więc kogoś, kto nie spłaca długów, kto nie jest wypłacalny¹⁵.

W polskim prawie do niedawna używano nazwy „prawo upadłościowe i naprawcze”¹⁶. Nazwa „prawo upadłościowe” używana jest ponadto w wielu systemach prawnych, np. włoskim (*fallimento*, *concordato preventivo*), portugalskim (*o processo de falência*), belgijskim (*la faillite*), holenderskim (*het faillissement*)¹⁷. Nazwą „prawo upadłościowe” (*la droit de faillite*) posługiwało się również początkowo prawo francuskie. Po reformie z 1985 r. nazwę tę zastąpiono terminem „prawo przedsiębiorstw w kryzysie” (*la droit de entreprise en difficulté*). Po reformie dokonanej ustawą z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne¹⁸ nazwa „prawo upadłościowe” została zarezerwowana dla regulacji dotyczących postępowań zbiorowych obejmujących likwidację majątku dłużnika. Dla regulacji dotyczących zawierania układu z wierzycielami w ramach postępowań zbiorowych opartych na niewypłacalności lub zagrożeniu niewypłacalnością dłużnika przyjęto określenie „prawo restrukturyzacyjne”.

2. Pojęcia upadłości konsumenckiej i układu konsumenckiego

2.1. Uwagi ogólne

Po nowelizacji dokonanej ustawą z 30.08.2019 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw¹⁹ dla niewypłacalnego dłużnika będącego osobą fizyczną, która nie prowadzi działalności gospodarczej, są dostępne dwa rodzaje postępowań: postępowanie upadłościowe (upadłość konsumencka) oraz postępowanie o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli (układ konsumencki²⁰).

¹⁴ Słownik łacińsko-polski, red. M. Plezi, t. 3.

¹⁵ P.J. Omar, *European Insolvency Law*, Ashgate 2004, s. 3, wskazuje, że *insolvent* oznaczało pierwotnie osobę, która nie była wolna od długów.

¹⁶ Por. również rozważania dotyczące nazwy ustawy zawarte w uzasadnieniu do projektu ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze – F. Zedler, *Uzasadnienie do projektu ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze* przygotowanego przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości, Warszawa 2001.

¹⁷ Por. załącznik A do rozporządzenia 2015/848.

¹⁸ Tekst pierwotny: Dz.U. poz. 978.

¹⁹ Dz.U. poz. 1802.

²⁰ Terminami „upadłość konsumencka” i „układ konsumencki” posługuje się również R. Adamus, *Oddłużenie w upadłości konsumenckiej i układzie konsumenckim*, Warszawa 2020, s. 19.

2.2. Pojęcie upadłości konsumenckiej

Termin „upadłość konsumencka” nie jest określeniem ustawowym i może być akceptowany jako element języka prawniczego wyłącznie w znaczeniu pewnego skrótu myślowego, oznaczającego postępowanie upadłościowe prowadzone wobec osoby, która nie prowadzi działalności gospodarczej ani zawodowej. Wskazano na to w pkt I uzasadnienia projektu ustawy z 5.12.2008 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych²¹, która wprowadziła do polskiego systemu prawnego upadłość konsumencką, podkreślając, że postępowanie upadłościowe wobec osób nieprowadzących działalności gospodarczej jest potocznie określane upadłością konsumencką. Również w literaturze wskazuje się, że brak użycia przez ustawodawcę wspomnianego pojęcia nie uchybia poprawności jego używania zarówno w teorii, jak i w praktyce prawa²². Nazwa „upadłość konsumencka” była również stosowana podczas prac legislacyjnych zarówno w tytułach projektowanych aktów prawnych²³, jak i w ich uzasadnieniach oraz w toku dyskusji podczas posiedzeń komisji sejmowych²⁴.

Pojęcie upadłości konsumenckiej w istocie rzeczy oznacza postępowanie upadłościowe prowadzone wobec osób, które nie prowadzą działalności gospodarczej. Należy podkreślić, że ustawodawca nie wprowadził nowego rodzaju upadłości, który można by określać upadłością „konsumencką” w odróżnieniu od upadłości „ogólnej”, ale zdecydował, iż dla osób nieprowadzących działalności gospodarczej będzie prowadzone odrębne postępowanie upadłościowe według przepisów tytułu V ustawy²⁵. Rozwiązanie polegające na tym, że dla niektórych, szczególnie wyróżnionych kategorii podmiotów prowadzi się odrębne postępowanie upadłościowe funkcjonowało w prawie upadłościowym jeszcze przed wejściem w życie ustawy z 5.12.2008 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, która wprowadziła upadłość konsumencką. W części trzeciej ustawy uregulowane są bowiem również inne postępowania odrębne, a mianowicie: postępowanie upadłościowe wszczęte po śmierci niewypłacalnego dłużnika, postępowanie upadłościowe wobec banków, postępowanie upadłościowe wobec zakładów ubezpieczeń i postępowanie upadłościowe wobec emitentów obligacji. Postępowanie

²¹ Dz.U. Nr 234, poz. 1572; VI kadencja, druk sejm. nr 831.

²² Tak R. Adamus, A.J. Witosz, A. Witosz, *Upadłość konsumencka. Komentarz praktyczny*, Warszawa 2009, s. 7.

²³ Por. wniesiony do Sejmu IV kadencji poselski projekt ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej (druk sejm. nr 2668). Co ciekawe, w toku prac sejmowych projektowana ustawa otrzymała tytuł „Ustawa o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz o upadłości osoby fizycznej”.

²⁴ W odniesieniu do poprzednich projektów ustaw por. m.in. obrady Komisji Gospodarki oraz Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka w dniu 15.02.2007 r. oraz w dniu 5.07.2007 r., „Biuletyn” nr 2221/V; opinia sporządzona przez F. Zolla na zlecenie Biura Analiz Sejmowych w sprawie projektu nowelizacji Prawa upadłościowego i naprawczego w zakresie postępowania wobec osób niebędących przedsiębiorstwami (VI kadencja, druk sejm. nr 556); w odniesieniu do przyjętej ustawy por. uzasadnienie projektu ustawy oraz obrady Komisji Gospodarki oraz Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka w dniu 2.10.2008 r., „Biuletyn” nr 1233/VI.

²⁵ Ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2019 r. poz. 498 ze zm.).

upadłościowe wobec osób fizycznych, które nie prowadzą działalności gospodarczej („upadłość konsumencka”) jest odrębnym postępowaniem upadłościowym wyróżnionym z uwagi na kryteria podmiotowe, tj. z uwagi na fakt, że jest ono prowadzone wobec dłużnika, który nie prowadzi działalności gospodarczej.

2.3. Pojęcie układu konsumenckiego

Termin „układ konsumencki”, podobnie jak pojęcie upadłości konsumenckiej, nie jest określeniem ustawowym i może być akceptowany jako element języka prawniczego wyłącznie w znaczeniu pewnego skrótu myślowego, oznaczającego postępowanie o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli przez dłużnika, który nie prowadzi działalności gospodarczej ani zawodowej. Postępowanie to zostało wprowadzone ustawą z 30.08.2019 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw. W uzasadnieniu projektu tej ustawy wskazano, że „Ustawodawca preferuje drogę oddłużenia przez zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli (...) Rozwiązanie to pozwoli dłużnikowi zachować składniki swojego majątku (chyba że w celu realizacji propozycji układowych zdecyduje się na samodzielną sprzedaż wybranych przez siebie składników swojego majątku), pominąć egzekucję indywidualną lub upadłościową i zrestrukturyzować swoje długi przy współpracy z doradcą restrukturyzacyjnym”²⁶.

Postępowanie o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli, mimo że jest uregulowane w Prawie upadłościowym, ma charakter restrukturyzacyjny. W postępowaniu tym nie dochodzi do ogłoszenia upadłości dłużnika.

3. Historia prawa upadłościowego i instytucji oddłużenia

3.1. Historia prawa upadłościowego i instytucji oddłużenia na świecie

Pierwsza kodyfikacja regulująca skutki braku spełniania zobowiązań powstała za czasów pierwszego króla dynastii babilońskiej – Hammurabiego w XVIII w. p.n.e.²⁷ Kodeks Hammurabiego zakładał, że wierzyciel powinien w pierwszej kolejności

²⁶ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw, VIII kadencja, druk sejm. nr 3480.

²⁷ Zgodnie z § 66 Kodeksu Hammurabiego „Jeśli obywatel srebro od kupca pożyczył i kupiec jego zażądał ich, a nic do oddania on nie ma, (jeżeli zatem) sad swój po (sztucznym) zapyleniu kupcowi dał i powie mu: »Daktylę wszystkie, które w sadzie wyrosną, w zamian za srebro twoje weź sobie«, kupiec ten nie może ich nie przyjąć; daktylę, które w sadzie wyrosną, tenże właściciel sadu weźmie, a srebro i odsetki od niego zgodnie z brzmieniem tabliczki jego kupcowi wypłaci; daktylę dodatkowe, które w sadzie wyrosną, tenże właściciel sadu (sobie) weźmie”; <https://www.pistis.pl/biblioteka/Hammurabiego%20kodeks.pdf> (dostęp: 21.05.2020 r.); por. też L.E. Levinthal, *The early history of bankruptcy law*, „University of Pennsylvania Law Review and American Law Register” 1919/1, Vol. 67, s. 230.

zaspokoić swoje roszczenie z majątku dłużnika. Zgodnie bowiem z § 96 „Jeśli obywatel zboże lub srebro od kupca pożyczył i zboża lub srebra na zwrot nie ma, zaś (inne) mienie ma, wszystko co w ręku jego jest przed świadków przyniesie (i) kupcowi swemu da; kupiec nie będzie się spierał (i) przyjmie (to)”²⁸. Kodeks ten wprowadzał jednocześnie możliwość sprzedaży dłużnika wraz z jego rodziną w niewolę w razie nieregulowania zobowiązań. Zgodnie z § 117 „Jeśli obywatela zobowiązanie dłużnicze obciąża i żonę swoją, syna swego lub córkę swą sprzedał, bądź w służbę poddaństwa za długi oddał, 3 lata (w) domu nabywcy ich lub wierzyciela ich będą pracować, czwartego roku wolność im zostanie zwrócona”. Zgodnie z § 118 „Jeżeli (zaś) niewolnika lub niewolnicę w poddaństwo za długi oddał, (a) kupiec pozwolewszy upłynąć (terminowi), sprzeda (jego/ją), nie można domagać się (ich) zwrotu”²⁹.

W epoce starobabilońskiej można też odnaleźć pierwowzór instytucji umorzenia zobowiązań, czyli zwolnienia z długów. Zwyczajowo królowie ogłaszali umorzenie długów w 2. i 21. roku panowania. W literaturze wskazuje się, że funkcje tej instytucji były różnorodne. Po pierwsze, władca zyskiwał przychyłność słabszych ekonomicznie poddanych, co utrwalało obraz władcy jako obrońcy najsłabszych obywateli. Po drugie, wyzwoleni w ten sposób niewolnicy zasilali szeregi ludzi królewskich. Po trzecie, pozwalało to na zmniejszanie nierówności społecznych. Po czwarte, nie dopuszczano do koncentracji własności w jednym ręku, co ułatwiała zachowanie pełni władzy przez monarchę. Instytucja darowania długów pełniła więc funkcje redystrybucyjne, transferując dochody od bogatych do biednych, oraz przeciwmopolowe, zapobiegając nadmiernemu bogaceniu się³⁰.

Przykłady egzekucji skierowanej do osoby dłużnika znaleźć można również w Starym i Nowym Testamencie³¹, w którym także przewidziane jest zwolnienie z długów. W Księdze Powtórzonego Prawa wskazano bowiem: „przy końcu siódmego roku

²⁸ <http://www.pistis.pl/biblioteka/Hammurabiego%20kodeks.pdf> (dostęp: 21.05.2020 r.); *Kodeks Hammurabiego*, przekład M. Stępień, Warszawa 2000, s. 176; W. Podel, *Geneza instytucji syndyka masy upadłości na tle rozwoju regulacji prawa upadłościowego*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2013/5, s. 167.

²⁹ <https://www.pistis.pl/biblioteka/Hammurabiego%20kodeks.pdf> (dostęp: 21.05.2020 r.).

³⁰ S. Sztaba, *Kodeks Hammurabiego widziany oczami ekonomisty*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2013/1, s. 101.

³¹ Por. na gruncie Starego Testamentu: Księga Izajasza 50.1: „Tak mówi Pan: »Gdzie ten list rozwojowy waszej matki, na mocy którego ją odprawiłem? Albo któryż to jest z moich wierzycieli, któremu was zaprzedałem? Oto za wasze winy zostaliście sprzedani i za wasze zbrodnie odprawiona wasza matka«; II Księga królewska 4.1: „Pewna kobieta spośród żon uczniów proroków wołała do Elizeusza tymi słowami: »Twój sługa a mój mąż umarł. A ty wiesz, że twój sługa bał się Pana. Lecz lichwiarz przyszedł, aby zabrać sobie dwoje moich dzieci na niewolników«; oraz na gruncie Nowego Testamentu Ewangelii według św. Mateusza 18.25: „Ponieważ nie miał z czego ich oddać, Pan kazał sprzedać go razem z żoną, dziećmi i całym jego mieniem, aby tak dług odzyskać”; cytaty za: C. Jakubiec i in., *Biblia Tysiąclecia Online*, Poznań 2003.

zarządzisz darowanie długów. A prawo darowania będzie polegało na tym, że każdy wierzyciel daruje bliźniemu swemu to, co pożyczył, nie będzie się domagał zwrotu od swego bliźniego ani od brata, albowiem ogłoszono darowanie długów na cześć Jahwe”³².

Przykładem rozwiązań wynikających z sytuacji społecznej jest reforma Solona z VI w. p.n.e. Drobni właściciele ziemscy, którzy zadłużali się u eupatrydów pod zastaw swoich gruntów, nie mogąc spłacić zobowiązań, tracili ziemię i popadali w niewolę za długi. Reforma wprowadziła umorzenie tak powstałych zobowiązań i wykupienie przez państwo popadłych w niewolę dłużników (gr. *seisachteja* – strąśnięcie z długów)³³.

Rzymskie prawo dwunastu tablic ustanawiało na dłużniku „ustawowy zastaw” (łac. *nexus*) w celu zagwarantowania spełnienia zaciągniętego zobowiązania. W wypadku braku spłaty długu wierzyciel uzyskiwał prawo do *manus iniectio*, natychmiastowej egzekucji w stosunku do osoby dłużnika, która sprowadzała się do tego, że w razie upływu dodatkowego czasu na spełnienie świadczenia przez dłużnika albo jego rodzinę dłużnik stawał się niewolnikiem wierzyciela, którego wierzyciel mógł albo sprzedać, albo zabić³⁴. Prawo zabicia dłużnika, dręczenia go i sprzedaży w niewolę zniósł Lex Poetelia z 326 r. p.n.e.³⁵ W późniejszym okresie w prawodawstwie starożytnego Rzymu wprowadzono egzekucję skierowaną nie do osoby, ale majątku dłużnika – Lex Iulia wydana w 90 r. p.n.e.³⁶ Początkowo wprowadzono publiczną licytację majątku dłużnika. Ze środków uzyskanych z takiej sprzedaży pokrywano wierzytelności wierzycieli (łac. *venditio bonorum*). W późniejszym okresie wprowadzono możliwość odroczenia spłaty wierzytelności, a także możliwość bezpośredniego przejęcia majątku dłużnika przez wierzycieli (łac. *cessio bonorum*). W niektórych przypadkach dłużnik uzyskiwał prawo do zatrzymania środków niezbędnych do utrzymania siebie i swojej rodziny³⁷. W okresie cesarstwa rzymskiego *cessio bonorum* przeznaczono wyłącznie dla dłużników, którzy stali się niewypłacalni nie ze swojej winy – np. z uwagi na siłę wyższą.

³² Księga Powtórzonego Prawa, 15, 1-2; Pismo Starego Testamentu, red. ks. M. Patera, Poznań 1999.

³³ R. Lewandowski, P. Wołkowski, *Prawo upadłościowe i naprawcze*, Warszawa 2011, s. 14; W. Podel, *Geneza...*, s. 169.

³⁴ Por. Tablica III.6 [w:] M. Zabłocka, *Ustawa XII tablic*, Warszawa 1998.

³⁵ W. Podel, *Geneza...*, s. 170.

³⁶ R. Taubenschlag, W. Kozubski, *Historia i instytucje rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1947, s. 355.

³⁷ Por. M. Kuryłowicz, A. Wiliński, *Prawo rzymskie prywatne*, Kraków 2000, s. 79; W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie. Instytucje*, Warszawa 2005, s. 309; K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1976, s. 158; R. Lewandowski, W. Osuchowski, *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1966, s. 195; W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 81.

Prawo starożytnego Rzymu dało podstawy do wyodrębnienia zasad prawa upadłościowego i restrukturyzacyjnego: zasady generalnej egzekucji poprzez odebranie dłużnikowi całego majątku, zasady zakazu zawierania umów przez niewypłacalnego dłużnika, zasady likwidacji masy upadłości oraz zasady odpowiedzialności osobistej dłużnika za oszukańcze działania na niekorzyść wierzyciela³⁸.

W średniowiecznej Europie zasadniczo powrócono do egzekucji skierowanej również przeciwko samemu dłużnikowi, zaś dodatkową sankcją za niespłacanie długów była możliwość nałożenia na dłużnika ekskomuniki (łac. *ob debita*)³⁹. Zasadą było uznawanie upadłych za oszustów. Statut Brescii z 1225 r. nakazywał wygnanie dłużnika z miasta i zezwalał na jego powrót dopiero po tym, jak dłużnik porozumie się z wierzycielami. Statut Mediolanu z 1396 r. pozwalał na stosowanie wobec dłużnika tortur. W dalszym ciągu rozwijała się niewola za długi (prawo magdeburskie z 1261 r., prawo augsburskie z 1276 r.)⁴⁰.

Przełom XIII i XIV w. uznaje się powszechnie za okres ugruntowania pierwszych instytucji prawa upadłościowego ściśle związany z rozwojem prawa handlowego, zwanego początkowo prawem kupieckim (*lex mercatoria*).

W tym okresie pojawiło się pojęcie bankructwa, wywodzące się od włoskiego *banca rotta* – przełamanie, zdruzgotanie ławy kupieckiej przez dłużnika na znak niemożności wykonywania swoich zobowiązań pieniężnych⁴¹. Z tego okresu prawodawstwa miast włoskich wykształciły takie instytucje jak: uznawanie czynności dłużnika sprzed bankructwa za nieważne, instytucje zgromadzenia wierzycieli i możliwość zawarcia układu (łac. *concordatus*) po przegłosowaniu wierzycieli mniejszościowych, możliwości zabezpieczenia majątku dłużnika na wypadek próby ucieczki, a także możliwość rozstrzygania o obciążeniu wierzyciela odpowiedzialnością finansową w wypadku zgłoszenia do majątku dłużnika wierzytelności większej, niż mu rzeczywiście przysługiwała⁴².

W kolejnych wiekach prawo upadłościowe wykształciło dwa zasadnicze podejścia. Pierwsze, skodyfikowane przez Hiszpana F. Salgado de Somoza w dziele *Labyrinthus creditorum concurrentium ad litem per debitorem communem inter illos causatam*, a przyjęte głównie w miastach niemieckich, zakładało szeroką władzę i inicjatywę

³⁸ Por. J.M. Rosenberg, *Postępowanie upadłościowe w prawodawstwie rzymskim*, „Gazeta Sądowa” 1996/12; na temat oddziaływania prawa rzymskiego na późniejszy rozwój materialnego i procesowego prawa cywilnego patrz szerzej W. Wołodkiewicz, *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978.

³⁹ L.E. Levinthal, *The early...*, s. 241.

⁴⁰ W. Podel, *Geneza...*, s. 175.

⁴¹ F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze w zarysie*, Kraków, 2004, s. 23; W. Bojarski, *Prawo rzymskie*, Toruń 1994; K. Sójka-Zielińska, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 1976, s. 169; E. Till, *Zasady materialnego prawa konkursowego austriackiego*, Lwów 1907, s. 4; J. Kohler, *Lehrbuch des Konkursrechts*, Stuttgart 1889, s. 195–205.

⁴² R. Lewandowski, P. Wołowski, *Prawo...*, s. 15–16.

sądu. Dochodzenie wierzytelności wiązało się jednak z koniecznością wszczęcia procesu przed sądem, który ogłosił upadłość, zaś kompetencje wierzycieli w ramach samego postępowania były ograniczone⁴³.

Drugi nurt rozwijał się w miastach włoskich i francuskich. Charakteryzował się znaczącą swobodą działania przyznaną wierzycielom. Władza sądownicza (administracyjna) sprowadzona została do pełnienia funkcji nadzorczych. Sąd upadłościowy miał rozstrzygać tylko o zgłaszanych wierzytelnościach, zaś spory między wierzycielami, a także wierzycielami a dłużnikiem pozostawiano kompetencji sądów „ogólnie właściwych”⁴⁴. Postępowanie prowadził zarządca wskazywany przez wierzycieli (wł. *sindici, capi dei creditori*), powoływany decyzją władzy sądowniczej⁴⁵.

Tradycyjnie prawo upadłościowe koncentrowało się na regulacji zasad wspólnego dochodzenia należności od dłużnika, określało formy likwidacji majątku dłużnika i dystrybucji tak uzyskanych środków pomiędzy wierzycieli. Nie oznacza to jednak, że instytucja zwolnienia z długów, która, jak wskazano wyżej, znana była już w czasach starożytnych, została zupełnie wyeliminowana. Przykładowo w Anglii, już w 1649 r. wprowadzono możliwość zwolnienia z więzienia w zamian za pracę na rzecz wierzycieli i oddłużenia, pod pewnymi warunkami, osób biednych⁴⁶. Ciekawą regulacją są statuty królowej Anny z 1705 i 1711 r., uznawane za pierwszą, kompleksową regulację upadłościową, która wprowadzała możliwość oddłużania uczciwych dłużników, którzy popadli w stan niewypłacalności. Statuty królowej Anny uzasadniano przede wszystkim tym, że kredyt kupiecki udzielany jest nie tylko w interesie dłużnika, ale także wierzyciela, który go udziela. Z tej przyczyny ryzyko jego spłaty nie może we wszystkich przypadkach być przenoszone na dłużnika⁴⁷. To uzasadnienie wydaje się aktualne również i dzisiaj i to zarówno w odniesieniu do umorzenia zobowiązań przedsiębiorcy, jak i osoby, która nie prowadzi działalności gospodarczej.

Pierwotnie prawo upadłościowe było związane z prawem kupieckim i dotyczyło wyłącznie kupców. Historia upadłości konsumenckiej jest więc o wiele krótsza od historii prawa upadłościowego. Co prawda już w 1869 r. wprowadzono w Anglii możliwość ogłaszania upadłości nie tylko kupców, ale z powodu wysokich kosztów postępowania upadłość konsumencka nie zyskała wówczas popularności⁴⁸. Pierwszym europejskim państwem, które wprowadziło szczególnie rodzaj postępowania dla osób fizycznych, które nie prowadzą działalności gospodarczej, była Dania (1984).

⁴³ O. Buber, *Polskie prawo upadłościowe*, Warszawa 1936, s. 6.

⁴⁴ O. Buber, *Polskie...*, s. 6.

⁴⁵ F. Baur, R. Stürner, *Zwangsvollstreckungs-, Konkurs-, und Vergleichsrecht*, t. 2, Heidelberg 1990, s. 12.

⁴⁶ Ch.J. Tabb, *The History of the Bankruptcy Laws in the United States*, „American Bankruptcy Institute Law Review” 1995/8, s. 7–8.

⁴⁷ L.E. Levinthal, *The early...*, s. 1–20.

⁴⁸ J. Niemi-Kiesilainen, *Consumer Bankruptcy in Comparison: Do We Cure a Market Failure Or a Social Problem?*, „Osgoode Hall Law Journal” 1999/1, vol. 37, s. 482.

We Francji regulacje dotyczące upadłości konsumenckiej funkcjonują od 1989 r., ale zakres dopuszczalnego oddłużenia jest ograniczony. Rozwój upadłości konsumenckiej w istocie rzeczy rozpoczął się od początku lat 90. ubiegłego wieku. W 1993 r. weszły w życie przepisy o upadłości konsumenckiej w Finlandii i Norwegii, a w 1994 r. w Szwecji. W Austrii upadłość konsumencka została wprowadzona w 1995 r., w Holandii w 1997 r., a w Niemczech w 1999 r.⁴⁹

3.2. Historia prawa upadłościowego i instytucji oddłużenia w Polsce

Współcześnie nauka historii prawa polskiego wyodrębnia cztery okresy kodyfikacji „prawa o niewypłacalności”⁵⁰. Pierwszy okres to prawo zwyczajowe obowiązujące od początków prawa państwa do czasów rozbiorów. Drugi okres to czas obowiązywania prawa państw zaborczych. Trzeci okres to czas obowiązywania zmodyfikowanych regulacji zaborczych do czasu pełnej kodyfikacji w 1934 r. Czwarty okres rodzimej kodyfikacji datowany jest od wejścia w życie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo upadłościowe⁵¹ oraz rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo o postępowaniu układowem⁵² i trwa po chwilę obecną.

Średniowieczne polskie prawa zwyczajowe nie wykształciły instytucji prawa egzekucyjnego zbliżonych do postępowań upadłościowych znanych z miast włoskich czy niemieckich. Uwarunkowania społeczne nie sprzyjały wykształceniu się jednolitej praktyki, pozostawiając miejsce dla odrębnych regulacji w stosunku do spraw ziemskich, miejskich i kupieckich⁵³. Dopuszczalna jednak była niewola za długi. Dopiero statut wiślicki z 1347 r. ograniczył samowolę wierzycieli, dopuszczając co prawda w dalszym ciągu pozbawienie wolności za długi, ale tylko do chwili wykupienia się dłużnika lub poręczenia za niego⁵⁴.

W okresie rozbiorów na terenie Polski obowiązywało aż sześć różnych systemów prawa upadłościowego. Na terenie Królestwa Kongresowego, również po jego zniesieniu, obowiązywały przepisy art. 437–614 francuskiego kodeksu handlowego z 10.09.1807 r. regulujące wyłącznie upadłość⁵⁵. Na terenie zaboru rosyjskiego obowiązywały przepisy

⁴⁹ J. Niemi-Kiesilainen, *Consumer...*, s. 483.

⁵⁰ R. Adamus, *Zarys ogólny historii prawa upadłościowego w Polsce* [w:] *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustatis. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Włodzimierzowi Kaczorowskiemu*, red. E. Kozerska, M. Maciejewski, P. Stec, Opole 2015, s. 612–614 i cytowana tam literatura; P. Feliga, *Stanowisko prawne syndyka w procesie dotyczącym masy upadłości*, Warszawa 2013, s. 8 i n.; R. Adamus, *Zarys historii źródeł prawa upadłościowego w Polsce*, „Jurysta” 2009/7.

⁵¹ Dz.U. Nr 93, poz. 834 ze zm.

⁵² Dz.U. Nr 93, poz. 836 ze zm.

⁵³ R. Adamus, *Zarys ogólny...*, s. 612; P. Feliga, *Stanowisko...*, s. 8–9.

⁵⁴ W. Podel, *Geneza...*, s. 175.

⁵⁵ Zob. J. Namitkiewicz, *Kodeks handlowy obowiązujący w b. Królestwie Polskiem*, Warszawa 1927, s. 161 i n.

art. 384–549 rosyjskiej ustawy o postępowaniu handlowym z 1832 r.⁵⁶ Na terenie zaboru pruskiego obowiązywała regulacja zawarta w Landrechcie z 1794 r., a następnie prawo konkursowe z 1869 r., zastąpione ordynacją o postępowaniu upadłościowym. Na terenie zaboru austriackiego obowiązywał patent konkursowy Józefa II z 1.05.1781 r., zastąpiony w 1868 r. ustawą konkursową, obowiązującą do 1914 r., kiedy to wydano trzy ustawy regulujące sprawy niewypłacalności: ordynację upadłościową, ordynację ugodową poza postępowaniem upadłościowym oraz ordynację o zaczepieniu czynności prawnych dłużnika poza postępowaniem upadłościowym. Na Spiszu i Orawie obowiązywała węgierska ustawa konkursowa⁵⁷.

Po odzyskaniu niepodległości nadal obowiązywało prawo państw zaborczych, przy czym na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z 14.09.1922 r. w przedmiocie organizacji sądownictwa na Spiszu i Orawie i rozciągnięcia na ten obszar mocy obowiązującej niektórych ustaw i rozporządzeń⁵⁸ rozciągnięto obowiązywanie ustaw austriackich na tereny Spiszu i Orawy. Dodatkowo na mocy rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z 23.12.1927 r. o zapobieganiu upadłości⁵⁹ oraz z 6.03.1928 r. o zapobieganiu upadłości na obszarze okręgów sądów apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu oraz sądu okręgowego w Katowicach⁶⁰ wprowadzono na ziemiach okręgów sądów apelacyjnych w Warszawie, Lublinie, Wilnie, Poznaniu i Toruniu oraz sądu okręgowego w Katowicach możliwość „odroczenia wypłat”. Instytucja ta była przeznaczona dla przedsiębiorców, którzy posiadali dostateczne środki na zupełne zaspokojenie wszystkich swoich wierzycieli, ale którzy na skutek wyjątkowych i niezależnych okoliczności czasowo zaprzestali płatności na rzecz wierzycieli lub przewidują taką możliwość w najbliższej przyszłości.

Proces ujednolicania kodyfikacji po I wojnie światowej związany był z działalnością Komisji Kodyfikacyjnej RP powołanej na mocy ustawy z 3.06.1919 r. o komisji kodyfikacyjnej⁶¹. Pierwsza kompleksowa i uniwersalna regulacja prawa upadłościowego i układowego w Polsce, przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Maurycego Allerhanda, została wprowadzona trzema rozporządzeniami Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo upadłościowe⁶², – Prawo o postępowaniu układowem⁶³ oraz przepisy wprowadzające prawo upadłościowe⁶⁴. Rozporządzenia te regulowały sytuację niewypłacalnego albo zagrożonego niewypłacalnością przedsiębiorcy.

⁵⁶ S. Goldsztein, O. Federowicz, S. Frankenstein-Sieczkowski, W. Miszewski, W. Przedpełski, W. Żywicki, *Ustawa postępowania sądowego cywilnego obowiązująca w okręgach apelacyjnym warszawskim, lubelskim i wileńskim*, Warszawa 1923, s. 77–79, 172–179.

⁵⁷ Por. też B. Stelmachowski, *Prawo upadłościowe ziem zachodnich*, Poznań 1932, R. Lewandowski, P. Wołowski, *Prawo...*, s. 17 i n. i cytowana tam literatura.

⁵⁸ Dz.U. Nr 90, poz. 833 ze zm.

⁵⁹ Dz.U. z 1928 r. Nr 3, poz. 20.

⁶⁰ Dz.U. Nr 27, poz. 244.

⁶¹ Dz.U. Nr 44, poz. 315.

⁶² Dz.U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 ze zm.

⁶³ Dz.U. Nr 93, poz. 836 ze zm.

⁶⁴ Dz.U. Nr 93, poz. 835 ze zm.

Prawo upadłościowe z 1934 r. zakładało możliwość ogłoszenia upadłości wyłącznie kupca oraz spółek handlowych (art. 1 pr. up. z 1934 r.). Przepisy przewidywały zasady zaspakajania wierzycieli ze środków uzyskanych z likwidacji całego majątku dłużnika. W Prawie upadłościowym z 1934 r. znalazły się także rozwiązania pozwalające na zawarcie przez dłużnika układu z nieuprzywilejowanymi wierzycielami, tak aby umożliwić ochronę wartości ekonomicznej przedsiębiorstwa i zwiększyć możliwość zaspokojenia wierzycieli z wypracowanego w przyszłości zysku (art. 171 pr. up. z 1934 r.). Poza zakresem regulacji znalazły się kwestie międzynarodowe, zgodnie z zasadą terytorialności. Prawo o postępowaniu układowym z 1934 r. zakładało możliwość objęcia dłużnika sądową ochroną w celu zapobiegnięcia niewypłacalności. Celem regulacji było ograniczenie likwidacji przedsiębiorstw, które doświadczały przejściowych problemów finansowych, a których likwidacja w ramach procedury upadłościowej byłaby niecelowa. W ramach postępowania układowego dojść mogło do zawarcia układu, który po przyjęciu przez wierzycieli i zatwierdzeniu przez sąd prowadził do restrukturyzacji zobowiązań dłużnika.

W okresie od 1939 r. do 1989 r. z uwagi na wydarzenia historyczne i panujący w latach 1945–1989 r. ustrój oparty na gospodarce centralnie planowanej i funkcjonowaniu państwowych jednostek gospodarki uspołecznionej prawo upadłościowe praktycznie nie funkcjonowało.

Przemiany gospodarcze na początku lat 90. XX w. w Polsce doprowadziły do konieczności modyfikacji i dostosowania przepisów z 1934 r. do warunków gospodarki rynkowej. Wraz ze zmianami gospodarczymi rozpoczęto przygotowania nowej ustawy regulującej kwestie niewypłacalności. Ostatecznie ustawą z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze⁶⁵ dokonano kompleksowego uregulowania postępowań na wypadek niewypłacalności i zagrożenia niewypłacalnością przedsiębiorcy. Projekt został opracowany przez działającą przy Ministrze Sprawiedliwości Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego pod kierunkiem prof. dr. hab. Feliksa Zedlera. Prawo upadłościowe i naprawcze wprowadzało możliwość wszczęcia postępowania upadłościowego obejmującego likwidację majątku dłużnika oraz postępowanie z możliwością zawarcia układu. Dodatkowo postępowanie naprawcze zakładało możliwość wszczęcia postępowania, którego celem miało być docelowo przywrócenie zdolności konkurencyjnej przez podmiot na rynku. Mimo szeregu dalszych nowelizacji Prawo upadłościowe i naprawcze spotykało się z krytyką w zakresie skuteczności procedur restrukturyzacyjnych, mających wspomóc przedsiębiorcę znajdującego się w kryzysie finansowym, niewypłacalnego lub zagrożonego niewypłacalnością⁶⁶. Obrazują to przede wszystkim statystyki postępowań upadłościowych z możliwością zawarcia układu oraz postępowań

⁶⁵ Tekst pierwotny: Dz.U. Nr 60, poz. 535 ze zm.

⁶⁶ Por. *Prawo sprzyjające realizacji Polityki II szansy w Polsce*, red. B. Groele, Warszawa 2011.